

PAPER DETAILS

TITLE: GELIBOLU GRANDÜKLÜĞÜ

AUTHORS: Fuat DURMUS

PAGES: 163-178

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/822597>

To cite this article: Durmuş, F. (2019). Gelibolu Grandüklüğü. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 3(2), 163-178

Submitted: March 14, 2019

Accepted: August 17, 2019

GELİBOLU GRANDÜKLÜĞÜ

Fuat Durmuş¹

ÖZET

Papa III. Innocentius'un çağrısıyla başlayan IV. Haçlı Seferi ile Venedikliler, 1204 Martında İstanbul surları altında Haçlılar ile yaptıkları antlaşma kapsamında Bizans İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karar vermiş; yapılan arazi taksiminde önce Boniface de Montferrat'a verilen Gelibolu, daha sonra Venedik'e bırakılmıştır. Yaklaşık otuz yıllık Latin işgali (1204) ardından Gelibolu, I. Theodoros Laskaris'in selefi III. Ioannes Dukas Vatatzes (1222-1254) tarafından 1235'te Latin istilasından kurtarılmıştır. Gelibolu'nun Venedik işgali döneminde muhtemelen Gelibolu Kalesi'ne yerleştirilen Venedik armasına Gelibolu Yahudi Mezarlığı envanter çalışmaları sırasında rastlanılmıştır. Gelibolu Yahudi Mezarlığı'nda bir mezar kapak taşı olarak ikinci bir kullanım gören arma, IV. Haçlı Seferi'ne ait Venedik armalarının bilinen tek örneği niteliğindedir. Gelibolu'nun Latin İşgali ile bu işgalin nişanesi olarak yapılan Venedik Arması, bu makalede tarihi ve ikonografik bağlamda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu, Latin İşgali, Venedik Arması, Yahudi Mezarlığı.

GRAND DUKE OF GELIBOLU (GALLIPOLI)

ABSTRACT

With the Fifth Crusade, summoned by Pope Innocent III, the Venetians decided upon the partition of the Byzantine Empire as per the agreement with the Crusaders in March 1204, and pursuant to the agreement Gallipoli was given to Boniface of Montferrat and then to Venice. After a 30-year Latin occupation (1204), Gallipoli was released from the occupation by John III Doukas Vatatzes (1222-1254), the predecessor to Theodore I Laskaris, in 1235. The Coat of Arms of Venice, discovered during the inventory research into the Jewish Cemetery in Gallipoli and currently in use as a tombstone in the Jewish Cemetery, refers to the single document known to have remained from the Venetian invasion of

¹ Arkeolog, Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı, ORCID ID: 0000-0002-4668-8571, fuat_durmus@mynet.com, 0546 274 43 46

Gallipoli in the Fifth Crusade. The Coat of Arms of Venice, produced as a token of the Latin occupation and probably placed in the Gallipoli Fortress during the occupation, will be historically and iconographically discussed in the present paper.

Keywords: Gallipoli, Latin occupation, Coat of Arms of Venice, Jewish Cemetery

GİRİŞ

Gelibolu, coğrafi ve kültürel özellikleri bakımından Prehistorik Dönemlerden başlayarak, “Geçiş Kültürleri” içerisinde yer almış, tarih öncesinden günümüze kadar birbirinden farklı kültür bölgeleri arasında bazen bir köprü, bazen de bir sınır bölgesi olmuştur (Özdoğan, 2007: 403). Asya ile Avrupa arasında bir geçiş merkezi olan bölge, dünyaya hükmetme iddiasındaki bütün hükümdarlar tarafından sürekli olarak kontrol altında tutulmaya çalışılmış (Erzen, 1972: 61), tarih boyunca çatışmaların merkezi konumunda olmuştur. İlk yerleşimcilerinin Traklar olduğu düşünülen bölge, Grek, Pers, Makedon, Bergama, Roma, Bizans ve son olarak Osmanlı hâkimiyetinde kalmış, Makedon hâkimiyeti sırasında Galatlar; Bizans hâkimiyeti sırasında ise Gotlar, Hunlar, Araplar, Latinler ve Katalanlar tarafından kısa süreli olsa da işgale ve yağmaya uğramıştır. Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersonessosu) Diokletianus Dönemi’nde (285-305) Europa Bölgesi’ne dâhil edilmiştir. Herakleios Dönemi’nde (610-641) Bizans ordu ve idare düzeni temelden bir değişikliğe sokularak Anadolu idari ve askeri bölgele-re-thema’lara ayrılmış; Gelibolu, Makedonia themasına (Batı Trakya dolayları) dâhil edilmiştir (Ostrogorsky, 1995: 89). Procopius, Gelibolu’da Iustinianus’un tahıl depoları inşa ettirdiğini belirtmiştir (Procopius, çev. 1971: 18-28).

Bizans’ın Doğu Akdeniz’e ve Avrupa’ya açılan tek su yolu bağlantısı üzerinde bulunan Gelibolu’da 2 Mart 1354’te meydana gelen bir depremle Gelibolu surları yıkılmış ve bunu fırsat bilen Türkler Gelibolu’yu fethetmişlerdir (Uzunçarşılı, 1988: 137; Jorga, 2005: 193). 13 Ağustos 1366 tarihinde gerçekleştirilen Haçlı seferinde Savoy Dükü Amedeo tarafından Osmanlılardan geri alınan Gelibolu, tekrar Bizanslılara teslim edilmiş ancak I. Murat’ın baskıları sonucunda yeniden ele geçirilen Gelibolu’da günümüze kadar Türk hâkimiyeti sürmüştür (Tuncel 1993: 197-199; Özkılınç vd. 2013: 6). Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı donanma üssü haline getirilen Gelibolu Osmanlı’nın ilk tersanesi olarak hizmet vermiş; I. Mehmet ve II. Murat dönemlerinde ise Venedik saldırılarına maruz kalmıştır (Uzunçarşılı, 1948: 395; İnalçık, 1991: 983-987; Tekindağ, 1997: 340-

347). Gelibolu Sancağı, Osmanlı Dönemi'nde Rumeli Eyaleti içerisinde olup Rumeli'nin ilk paşa sancağı ve kaptan-ı derya sancağı olma özeliğini taşımıştır. Ancak günümüz Gelibolu kent merkezi ve civarında tüm bu tarihsel olayları destekleyecek kalıntılarla karşılaşmak ne yazık ki bugün mümkün değildir. Varlığı bilinen kalıntılar ise ya yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır ya da etraflıca yapılmış arkeolojik kazı araştırmalarına konu olamamışlardır. Bu nedenle ancak tarihi kaynaklar aracılığıyla bildiğimiz fakat belgeler ve kalıntılarla destekleyemediğimiz Gelibolu'nun önemli tarihi olaylarından biri olan Latin işgali ise Gelibolu Yahudi Mezarlığı'nda (Foto. 1) bir mezar kapak taşı olarak kullanılan Venedik arması (Çiz. 1-Fot. 2) sayesinde somutlaşmıştır. Gelibolu Venedik arması böylece Gelibolu tarihinin küçük de olsa çok önemli tarihi bir sayfasını doldurmuştur.

IV. HAÇLI SEFERİ

Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgal edilerek yağmalanması hem dönemin çağdaş müellifleri tarafından hem de yerli ve yabancı araştırmacılarca yalnızca başkent Konstantinopolis merkezli olarak ele alınmıştır. Elbette ki tarihi önemi ve konumu itibari ile dünyanın en zengin, en mamur ve en gösterişli başkenti Konstantinopolis'in yağmalanarak Latin mezaliminin tüm şiddeti ile yaşandığı yerden, bizzat tanıklar aracılığı ile anlatılması ve bu yağmaya ait eserlerin bu gün hala Venedik'i ve Venedik müzelerini süslemesi, Venedik işgali altında bulunan Trakya ve Anadolu'nun diğer kentlerinde gerçekleşmiş olaylara ilişkin bilgi ve belgeleri ikinci plana itmiş, Bizans'ın Venedik işgali konusunda araştırma yapan kişilerin Konstantinopolis merkezli düşünme eğilimi göstermelerine neden olmuştur.

8 Ocak 1198'de Roma'da Papalık iktidarını alan III. Innocentius, İslam'ın Doğu Akdeniz'deki ana üssü Mısır'ın alınarak Kudüs'ün Müslümanlardan kurtarılması için Ağustos 1198'de bütün bir Hristiyanlık âlemine IV. Haçlı Seferi çağrısında bulunmuştur (Nicolle, 2011: 7). Çalkantılı bir dönem geçiren Bizans İmparatorluğu'nu gasp etmiş III. Aleksios tarafından zindana kapatılan devrik imparator II. İsaakios'un oğlu genç prens Aleksios, bir Pisa gemisi ile önce İtalya'ya kaçmış, buradan da ablası İrene'nin yanına giderek Alman İmparatoru VI. Heinrich'in himayesine girmiştir. Babası kör İsaakios'un yeniden tahta geçmesi için önce Papa III. Innocentius ile sonuçsuz bir görüşme yapan Aleksios, daha sonra eniştesi Philipp von Schwaben'in sarayına ulaşarak eniştesinden yardım talep etmiştir. Karısının onurunun kırıldığını, kayınpederinin de Bizans tahtın-

daki hakkının gasp edildiğini düşünen Philipp de genç prens Aleksios'u desteklemiştir (Nicol, 2000: 121).

Haçlı Seferi çağrısına ilk olumlu yanıtı Macar Kralı vermiş; haçı ilk alan kişi ise İngiltere Kralı Richard'ın yeğeni Champagne Kontu Tibald ile Blois Kontu Louis olmuştur. Onları Geoffroi de Villehardouin, Brienne'li Walter, Flanders/Hainault Kontu Baudouin ve kardeşi Henry izlemiştir (Nicol, 2000: 120). Papanın Avrupa oligarkları arasında tereddütlerle de olsa karşılık bulan çağrısı, seferin askeri ve lojistik imkânlarının belirlenmesiyle ordunun cepheye intikali konusunu gündeme getirmişti. Yapılacak Haçlı seferinin en güvenli rotasını ise deniz yolu güzergâhları oluşturunuyordu. Nitekim Latin şehir devletlerinden Venedikliler denizlerdeki üstünlükleri nedeniyle Haçlı liderlerinden daha sefer öncesinde pek çok imtiyaz elde etmişlerdi.

M.Ö. 1. yy'da Roma idaresine geçen ve Roma İmparatoru Augustus (M.Ö.27-M.S.14) tarafından İtalya'nın on bir bölgesinden onuncusu olarak tanımlanan Venedik, bir zamanlar, Bizans'ın eyaleti konumundaydı ve "eksarh" ünvanlı imparatorluk temsilcisine karşı sorumlu olan "magister militum-askeri memur" tarafından yönetilmekteydi (Nicol, 2000: 1). Ancak şimdi, dengeler değişmişti; Bizans'ın bir dönem vesayeti altında olan Venedik, büyüdükçe Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya geliyor, siyasi ve ticari çekişmeler koca bir imparatorluk ile küçük bir kent devletinin tarihsel ilişkilerini büyük bir rekabete ve düşmanlığa dönüştürüyordu.

Bizans İmparatoru I. Manuel (1143-1180) zamanında Venedik doge'si Vitale Michiel'in (1155-1172) elçisi olarak bulunduğu Konstantinopolis'te karıştığı bir sokak kavgasında bir gözünü ya da görme yetisinin bir bölümünü kaybetmiş Venedik doge'si Enrico Dandolo (1192-1205), coğrafyası ve bütün bir teşkilat yapısıyla yakından tanıdığı ve büyük bir nefret beslediği Bizans İmparatorluğu'ndan öcünü alma fırsatını bulmuş, Venediklilerin yapılacak sefer neticesinde çok karlı çıkacakları bir antlaşma yapmalarını sağlamıştır. Yapılan antlaşmayla Venedikliler savaş süresince Haçlıları doğuya taşıyacak, ele geçirilen liman şehirlerinin üçte birine sahip olacak, ganimet ve esirleri toplayacak, silah temin edecek ve Müslüman savaş gemilerine karşı denizde saldırılar gerçekleştireceklerdi. Barış dönemlerinde ise bölgedeki kolonileri vasıtasıyla her türlü ticari faaliyette bulunabileceklerdi (Pryor, 2004: 129).

Ekim 1202'de denize açılan Haçlı donanması, 10-11 Kasım 1202'de Zadar açıklarına ulaşmış ve 24 Kasım'da Katolik Zadar kentini yağmalamıştır (Nicol, 2000: 47). Zadar'da kışı geçiren Haçlıların yanına gelen Alman Kralı ile hima-

yesindeki genç prens Aleksios, Venediklilerin Konstantin'e yönelmeleri için geri çevrilmesi imkânsız tekliflerde bulunmuş, papayı ikna etmek için de Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesi kozunu kullanmıştır. Haçlı ordusunca kabul edilen bu teklif üzerine Korfu adasında Haçlı Seferi'nin hedef değişikliği için bir antlaşma imzalanmış ve 24 Haziran 1203'te Haçlı donanması "bütün şehirlerin kraliçesi" Bizans payitahtı önüne gelmiştir (Ostrogorsky, 1995: 385). 17 Temmuz 1203'te Konstantinopolis'in fethi gerçekleşmiş, III. Aleksios imparatorluk hazinesi ile Konstantinopolis'ten kaçmıştır. Boş kalan Bizans tahtına 18 Temmuz'da II. İsaakios geçirilmiş, Latinlerin büyük baskıları sonucunda da 1 Ağustos'ta oğlu, genç prens Aleksios, IV. Aleksios adını alarak müşterek imparator ilan edilmiştir. Haçlı ordusu şimdi Aleksios'un kendilerine vadettiği sözleri tutmasını istiyor, tamamlanması hedeflenen Haçlı Seferi için gerekli paranın kendilerine verilmemesi üzerine de Konstantinopolis'i yakıp yağmalıyorlardı. Haçlıların ve Bizans halkının talepleri arasında sıkışıp kalan II. İsaakios ve oğlu IV. Aleksios, müttefikleri Haçlılar ile III. Aleksios'un yakalanması için çeşitli seferler yapıyor fakat şehirdeki huzursuzluğun önüne bir türlü geçemiyorlardı. Konstantinopolis'te patlak veren bir isyanla Pisalılar, Amalfileliler ve Konstantinopolis'in eski sakinlerinden birkaç Latin, Rumlar tarafından öldürülmüş, ertesi gün Haliç'e geçen bir Haçlı çetesi, Avrupa tarihinin en büyük yangınına dönüşen bir kundaklama faaliyeti ile yaklaşık 100.000 kişinin evsiz kalmasına neden olmuştur (Nicol, 2000: 63). Bizans başkentinde yaşanan bir dizi kargaşa içerisinde IV. Aleksios, V. Aleksios Murtzuphlos tarafından zindana atılmış, son yıllarını bunak bir ihtiyar olarak geçiren II. İsaakios ölmüş, 5 Şubat 1204'te ise V. Aleksios taç giyerek IV. Aleksios'u boğdurtmuştur (Queller, 1977: 122-132). Haçlı kuşatması altındaki Bizans'ın 1204 Mart'ında Haçlı ve Venedik komutanlarınca resmi bir antlaşma kapsamında paylaşılmasına karar verilmiş ve ikinci Konstantinopol taarruzu 9 Nisan 1204'te başlamıştır. Gerçekleştirilen Haçlı taarruzları neticesinde kırılan Bizans direnişinin ardından V. Aleksios 12-13 Nisan gecesi bir gemi ile Konstantinopolis'ten kaçmıştır. Konstantinos Laskaris adında genç bir soylu alelacele Ayasofya'da imparator ilan edilmiş ancak savunma gücü kalmayan Bizans'ın yeni imparatoru, kardeşi Theodoros'u da yanına alarak Asya kıtasına geçmiştir (Godfrey, 1980: 121-125).

Haçlı ordusu Konstantinopolis'in yer üstündeki ve yer altındaki her şeyini yağmalamaya başlamıştır. Üç gün süren yağma sonucunda gerçekleştirilen talanın sonlanması çağrısında bulunulmuş ve ele geçirilen ganimetlerin Konstantinopolis'teki üç kilisede toplanılması istenmiştir. Dünya yaratıldığından beri hiçbir

şehirde bu kadar çok ganimetin asla görülmemiş olduğunu söyleyen Villehardouin, toplanılan ganimetlere ilişkin şaşkınlığını açık bir şekilde belirtmiştir. Şimdi sıra İmparatorluk ve başkentinin paylaşımına gelmiştir; Konstantinopolis'in sekizde beşi Mese'nin (bugünkü Divanyolu Caddesi) batı ve güney kısmı Latin İmparatorluğu'nun, sekizde üçü, (Haliç etrafındaki kısım) Venediklilerin yetki sahası içine alınmıştır. Şehrin Venediklilere ait yetki alanı, Venedik dukasının temsilcisi olan podestà ile yardımcılarının (müşavirler, yargıçlar, savcılar, yüksek rütbeli devlet memuru ve noterler) otoritesi altına alınmış, idari ve adli görevliler buraya büyük ölçüde ana kentten (Venedik) taşınmıştır (Tricht, 2015: 58-65).

Bizanslılar ise öyle kolay pes edeceğe benzemiyorlardı. Kendini Bizans'ın yasal varisi ilan ederek küçük devletçikler kuran Bizans soylularından Mikhael Angelos, Yunanistan'ın batısında, Arta ve çevresi ile bugünkü Arnavutluk topraklarının bir kısmında (Epiros Devleti); Komnenos hanedanına mensup Alkesios ve David Komnenos, Trabzon ve çevresinde (Trabzon-Trapezus Devleti); I. Theodoros Laskaris (1204-1222) ise Kuzeybatı Anadolu'da (İznik-Nikea Devleti) İstanbul'daki Latin istilasını püskürtmeye ve kendi egemenliklerini sürdürmeye çalışmışlardı (Demirkent, 1997: 180; ;Levçenko, 1999: 233-235). Anadolu'daki Selçuklu varlığı, Karadeniz sahil boyunu elinde tutan Trabzon İmparatorluğu ve İstanbul'daki Latinlerin kısılacındaki I. Theodoros Laskaris, İznik İmparatorluğu sancağı altında kısa sürede ve şaşılacak bir şekilde büyük bir başarı elde etmişti. Gelibolu, I. Theodoros Laskaris'in selefi Ioannes III. Dukas Vatatzes (1222-1254) tarafından 1235'te Latin istilasından kurtarılmış, I. Theodoros Laskaris'in kendi varislerinden olmasa da İznik İmparatorluğu'ndan VIII. Mikhail Palaiologos, 15 Ağustos 1261'de Konstantinopolis'e girerek Bizans İmparatorluğu'ndaki Latin hakimiyetine son vermiş, Bizans toprak bütünlüğünü yeniden sağlamıştır. IV. Haçlı seferi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ve başkent Konstantinopolis'in siyasi, sosyal ve ekonomik bir travma geçirmesine neden olurken Ortodoks ve Katolik cemaatler arasında da onarılması zor, derin yaralar açmıştır. Bütün Haçlı Seferleri bağlamında ise Batı dünyası, Doğudaki Çin, Hindistan ve İslam bilim-teknik ile karşılaşmış, Doğu ticaret mallarının Batıya aktarılmasını sağlayarak yüksek hacimli ticaret bölgelerinin doğmasına neden olmuş ve Batı'da güçlü krallıkların kurulmasına, kültür ve teknik alanda ileri bir Batı medeniyetinin oluşmasına sebep olmuştur.

VENEDİK HÂKİMİYETİ DÖNEMİ'NDE GELİBOLU

16 Mayıs 1204'te, Ayasofya kilisesinde, Flandre Kontu Baudouin, İstanbul Latin Devleti'nin İmparatoru sıfatı ile taçlandırılmıştı. Latin Devleti arazilerinin dörtte biri Boudouin'e, dörtte üçün yarısı Venediklilere diğer yarısı ise imparatorluk iktası olarak şövalyeler arasında paylaştırılacaktı. Latin liderler arasındaki iktidar mücadelesi nedeniyle önce Boniface de Montferrat'a verilen Gelibolu, daha sonra Venedik'e bırakılmış, Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'nun verildiği Boudouin'e Boğaziçi'nin her iki sahili ile Çanakkale, Lesbos (Midilli), Chios (Sakız) ve Samos (Sisam) gibi önemli liman şehirleri ve adalar verilmiştir (Ostrogorsky, 1995: 391). IV. Haçlı Seferi'nde denizlerdeki üstünlükleri nedeniyle başat rol oynayan Venediklilerin stratejisini, önemli liman ve ticaret merkezleri ile adalara hâkim olmak oluşturmuydu (Jacoby, 2008: 525; Demirkent, 1997: 180; Ostrogorsky, 1995: 391). Gelibolu ise Marco Dandolo ve Giacomo Viario tarafından alınmıştır (Zacour ve Hazard, 1985: 436). Çanakkale ve Gelibolu'nun Venedikliler tarafından tercih edilmesinin nedeni Gelibolu'nun Doğu Akdeniz ticareti ve Konstantinopolis'le olan stratejik konumu olmuş, seçilen her bir nokta Venediklilerin Akdeniz ticaretindeki sahip oldukları misyonu daha da güçlendirmiştir.

Gelibolu'nun Venediklilerce işgal edilme tarihi pek çok kaynakta 1204 olarak geçmektedir (Zacour ve Hazard, 1985: 436). Ancak Adriyatik Denizi'nden yol çıkan Haçlı donanmasının Balkanların güney kıyısı boyunca pek çok şehri ve adayı ele geçirerek 24 Haziran 1203'te Konstantin önlerine geldiği düşünülürse (Demirkent, 1997: 172-173), Haçlı donanmasının geçiş güzergâhı (Harita 1) konumunda yer alan, Bizans'ın önemli bir donanma üssü ve güçlü bir şekilde tahkim edilmiş kalesi Kallipolis'in Haçlılarca 1203 yılı başlarında kuşatma altına alınarak ele geçirilmiş olması gerekir. Çünkü Hellespontus'tan/Çanakkale Boğazı Propontis'e/Marmara Denizi ve buradan Konstantinopolis'e ilerleyen Haçlı donanmasına arkadan yapılabilecek olası bir saldırı Haçlılarca pek tabii düşünülmüş olmalıdır. İşte bu nedenle Gelibolu'nun Haçlılarca muhasara altına alınarak zapt edilmesi 1204 yılında değil, 1203 yılında gerçekleşmiş olmalıdır. Bizans İmparatorluk topraklarının 1204 yılında yapılan arazi taksimi sonrasında ise Gelibolu'daki Venedik hâkimiyeti döneminin başlangıcı 1204 yılının sonu ya da 1205 yılının başları olmalıdır.

Hırvatistan sınırları içerisindeki Katolik Zadar kentinde yaşananlar düşünüldüğünde, Haçlı harekâtının başlangıcından itibaren amacından saptığı anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2016: 205-226). Konstantinopolis'teki Haçlı ordusunun yaptığı

yağma, tecavüz ve cinayetler de düşünülürse Gelibolu'nun da aynı kaderi paylaşmış olduğu akla gelebilir. Fakat beklenilenin aksine Haçlı ordusu şövalyelerinden Geoffroi de Villehardouin, seferin bu bölümünü yani Çanakkale Boğazı'ndaki Avie'nin (Abydos-Nara Burnu) alınışını şöyle aktarmıştır: “125. O tarafa yönelmeyen diğer naveler Avie (Abydos) ağzına girdiler; Bras de Saint-Georges (Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi) La Grande Mer'e orada bağlanır. Abydos adında bir kente gelinceye dek boğazdan yukarı çıktılar. Bu güzel ve korunaklı kent Çanakkale Boğazı'nın Türkiye yakasındaydı. Orada demirleyip karaya çıktılar ve kent sakinleri onları karşılamaya geldi. Kendilerini korumaya cesaret edemediklerinden kenti onlara teslim ettiler. Ve o kadar sıkı bir denetim yapıldı ki kentlilerin bir meteliği bile yağmalandı. Böylece orada sekiz gün kalıp arkadaki naveleri kadirgaları ve nakliye gemilerini beklediler. Ve bu sürede karada buğday topladılar çünkü hasat zamanıydı ve buğdaya çok gereksinimleri vardı ellerinde çok az kalmıştı. Ve bu sekiz gün içinde tüm gemiler ve baronlar geldi. Ve Tanrı'nın yardımıyla hava güzeldi. O zaman Abydos limanından hep birlikte yola çıktılar. Çanakkale Boğazı naveler kadirgalar ve nakliye gemileriyle göz alabildiğine kaplanmıştı ve bu inanılmaz güzellikte bir manzaraydı. Ve böylece Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nden yukarı doğru ilerlediler ve Haziran'da Saint Jean-Baptiste (Vaftizci Yahya) yortusu arifesinde (23 Haziran 1203) Konstantinopolis'e üç fersah uzaklıktaki bir manastır olan Ayastefanos'a (Yeşilköy) vardılar (Villehardouin ve Valenciennes, çev. 2008: 36-37).

Geoffroi de Villehardouin kronoğinde Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Abydos kentinden bahsederken ne Abydos kentinin karşı yakasında bulunan Sestos (Akbaş Burnu) kentinden ne de Kallipolis ve Lampsakos (Lapseki) kentinden bahsetmiştir. Haçlı donanması muzaffer bir edayla Çanakkale Boğazı kıyı kentlerinin önünden geçmiş; donanmanın muazzam gücü karşısında Marmara Denizi kıyı kentleri [Trakya Bölgesi'nde Ganos (Işıklar), Panidos (Barbaros), Rodosto (Tekirdağ), Heraklea-Perinthos (Marmara Ereğlisi); Anadolu yakasında Parion (Kemer), Priapos (Karabiga), Kyzikos (Erdek)...] de böyle bir donanmaya herhangi bir mukavemet gösterememiştir. David Nicolle de Çanakkale Boğazını savunan Gelibolu'nun Bizans'ın ana savunma üssü olmasına rağmen, limanda bulunan birkaç Bizans savaş gemisinin geçip giden Haçlı donanmasına meydan okumak için bir çaba göstermediğini belirtmektedir (Nicolle, 2011: 51). Söz konusu Bizans'ın direnç eksikliğini, parlak devirlerini geride bırakmış, ekonomik ve askerî açıdan da tükenmiş bir Bizans İmparatorluğu ekse-

ninde izah etmek mümkündür. Fakat kıyı kentleri tarafından yapılabilecek olası saldırıları önlemek ve donanmanın ihtiyaçlarının karşılanmak için bu kentlerin ve pek tabii Kallipolis'in de Haçlı donanması tarafından kontrol altına alınması stratejik, lojistik ve askeri bir zorunluluktur.

Venedik Cumhuriyeti, tarih boyunca kolonist faaliyetleri ile dünyanın pek çok kentinde varlık göstermiş, geniş bir yelpazede ticari faaliyetler yürütmüş ve egemenlik kurduğu her kentte 9.yy'dan itibaren kullanmaya başladığı Aziz Markos aslanlı armasını varlık nişanesi olarak o kentin en gösterişli yapısı üzerine yerleştirmiştir. Genellikle kale ve kale kapıları ile sur duvarları üzerine yerleştirilen Venedik armalarını, dini ve idari yapılar üzerinde de görmek mümkündür. Bu bakımdan Venedik işgali döneminde Gelibolu kalesi, Venedik arması için Gelibolu'da seçilebilecek en uygun yapıyı teşkil etmiş olmalıdır. Ne var ki Venedikliler IV. Haçlı Seferi'nden önce de başta ticaret amaçlı olmak üzere Gelibolu'da bulunmuş ve yaşamışlardır. Bizans Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar Gelibolu'da varlığını korumuş Venediklilere ait bir kiliseyle 17. yy'da bir Konsolosluk binasına ilişkin kayıtlar Venedik Devlet Arşivleri ile Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine konu olmuştur (Mumcu, 2014: 187). Ancak bugün söz konusu Venedik kilisesi ile konsolosluk binasına ilişkin herhangi bir kalıntıyı Gelibolu'da görmek mümkün değildir. Venedik armasının bu binalarda olduğuna dair tarihi bir veriye de rastlanılmamaktadır. Ayrıca Gelibolu Venedik arması üzerindeki simge ve betimler ile Haçlı Seferine ithafen yapılmış papalık sembolleri, Gelibolu'nun yerel tarihi ile uygunluk göstermektedir. Armanın genel stilistik özellikleri de düşünüldüğünde, armayı 13.yy içerisinde değerlenmek pek de hatalı olmayacaktır.

VENEDİK CUMHURİYETİ'NİN SEMBOLÜ-AZİZ MARKOS ASLANI

Venedik'in koruyucu Azizi kabul edilen ve dört incil yazarından biri, Şimon Petrus'un öğrencisi ve tercümanı, Barnabas'ın yeğeni, diğer bir adı Yuhanna olan Aziz Markos, M.S. 46 yılında Mısır'daki misyonerlik faaliyetleri sonucunda Kıpti Kilisesi'nin kurulmasını sağlamış, İskenderiye'de 68 yılında şehit edilerek burada gömülmüş (Purcell, 1998: 435) ve bir efsaneye göre 828 yılında İskenderiye limanından Venedikli iki tüccar tarafından domuz etleri arasında kaçırılan Aziz Markos'un cesedi, 25 Nisan 828 yılında Venedik'e getirilmiştir. Bu nedenle 25 Nisan, Venediklilerce, Festa di San Marco "Aziz Markos Bayramı" adıyla her yıl kutlanan bir bayrama dönüşmüştür (Doğaner, 2006: 124). Venedikliler tarihleri boyunca yalnızca Aziz Markos'un değil daha pek çok aziz

ve azizeye ait yadigârı Venedik’e taşıma gayesi ile mezar yağmacılığı yapmış bu konuda müthiş bir koleksiyon (Aziz Sabas, Azize Barbara, Myralı Nikolaos, İlk Şehit Aziz Staphanus, Şehit İsidoros, Aziz Sergius, Aziz Bacchus...) oluşturmuşlardır(Nicol, 2000: 24). Bir müddet Venedik dükü sarayında muhafaza edilen bu kutsal yadigârlar ve Aziz Markos’un naaşı için bir kilise yapılmasına karar verilmiştir. Venedik dükü Giovanni Partecipazio tarafından yapılan ve 832 yılında inşaatı tamamlanan San Marco Bazilikası’nın 883 yılında ise dekorasyonunu tamamlanmıştır. 976 yılında yaşanan bir yangın sırasında Venedik kent merkezinin büyük bir bölümü ile Doge’nin sarayı ve Aziz Markos kilisesi yanmıştır (Cessi, 1968: 69-77). Daha görkemli bir yapı inşa etme gayesi ile 1063-1094 yılları arasında Konstantinopolis’teki “Havarium Kilisesi” model alınarak yapılan bugünkü San Marco Bazilikası bulunduğu meydana da adını vermiştir(Doğaner, 2006: 151-152).

Bugün San Marco Bazilikası’nın giriş kapısının ikinci ana kemeri üzerinde bulunan, yüksek kabartma, San Marco Aslanı, Venedik’in zengin tüccarlardan oluşan yöneticileri tarafından 9. yy’dan başlayarak 18.yy’ın sonundaki Venedik Cumhuriyeti’nin dağılışına kadar ülkenin sembolü olarak kullanılmıştır. Venedikliler Adriyatik’ten Akdeniz’e kadar kurdukları bütün kolonilerinde varlık nişaneleri olarak Aziz Markos aslanını kullanmış, bulundukları bölgeleri adeta Aziz Markos aslanı ile işaretlemişlerdir. Venedik armalarındaki Aziz Markos aslanlarında belli başlı standart özellikler bulunmaktadır. Bunların başında; aslanın erkek ve kanatlı olması, başının çevresinde bir halenin yer alması, pençeleri arasında bir kitap taşıması gelmektedir. Aziz Markos aslanı repertuvarlarında değişiklik gösteren unsurlar ise aslanın ayakta ya da oturur vaziyette olması, yüzünün izleyiciye dönük ya da profilden yansıtılması, pençeleri arasında bulunan kitabın açık veya kapalı olması bazen de bir pençesinde kılıç taşımasıdır. Aziz Markos aslanları, bayrak ve flamalarda, çeşitli eşyalar üzerinde, yapıldıkları dönemin özellikleri ile birlikte pek çok versiyonda ve farklı varyasyonlarda karşımıza çıkmaktadırlar.

GELİBOLU VENEDİK ARMASI

Gelibolu İlçesi, Yazıcızade Mahallesi’ndeki tescilli Yahudi Mezarlığı’nda bulunan Venedik Arması üzerinde, Aziz Markos’un sembolü kanatlı aslan ve iki köşesinde birer kalkanın (blazon) yer almaktadır. IV. Haçlı Seferi dönemine ait arma, Ülkemizin en eski, Gelibolu’nun ise ilk ve tek Venedik Arması özelliğini taşımaktadır. IV. Haçlı Seferi sırasında 1205’te Konstantinopolis’te ölen ve

Ayasofya Kilisesi'ne gömülen Enrico Dandolo'nun mezar taşından sonra Gelibolu Venedik Arması, IV. Haçlı Seferi'ne ait Ülkemizdeki ikinci kalıntıyı oluşturur. Ülkemiz sınırları içerisinde bilinen Aziz Markos aslanlarından biri, İtalya Büyükelçisi'nin İstanbul'daki ikametgâhı ve İtalya Başkonsolosluğu konutu olarak kullanılan Beyoğlu'ndaki bir zamanların Venedik Sarayı'nın ön cephesinde yer almaktadır; bir diğeri ise yine aynı sarayın kış salonunda sergilenmektedir. Her iki Aziz Markos aslanı da geç dönem örneklerdir(Özulu, 2011).

Gelibolu Venedik arması, dikdörtgen formunda, 113X59.5cm boyutlarında, 11.5cm derinliğindedir. Beyaz, ince grenli mermer üzerine alçak kabartma olarak işlenen armanın bezemeleri, 6cm eninde, 1.5cm derinliğinde bir silme içerisine alınmıştır. Arma motiflerini, iki kalkan ve bu kalkanlar arasında betimlenmiş Aziz Markos Aslanı oluşturmaktadır. Üst kısımları, içbükey yay şeklinde, yan konturları ise dışbükey olarak tasarlanan kalkanlar, üçgen bir forma sahiptirler. Her iki kalkanın üst kısmında, belli belirsiz görünen çapraz bir şekilde yerleştirilmiş bir çift anahtar, anahtarların alt kısmında ise armalar betimlenmiştir. Kalkanlar üzerindeki armalar ile çapraz anahtarlar düz bir bant ile ikiye ayrılmıştır. Çift, çapraz anahtar, papalık tacı ile birlikte papalığın en önemli semboldür. Anahtarlar, İsa'nın Petrus'a verdiği yetkiyi sembolize eder ve bu yetkinin Petrus'tan papalara geçtiği kabul edildiğinden, anahtar Petrus'un halefi olmanın göstergesidir. Çift anahtar, dünyevî ve dinî otoriteye işaret etmektedir (Çoban, 2007: 170). Sol köşedeki arma, çapraz bir bantla iki bölüme ayrılmış ve her bir bölüm içerisinde üç adet olmak üzere, toplam altı adet, daire şeklinde kabartmaya yer verilmiştir. Daire şeklindeki kabartmalardan alttaki üç kabartma büyük oranda tahrip olmuştur. Üstteki daire şeklindeki kabartmalar üzerinde ise çok fazla belirgin olmamakla birlikte iki sıra dalga motifi görülmektedir. Arma bezemeleri İngiliz lordlarından Stourton aile armasıyla büyük benzerlik arz eder. Sağ köşedeki kalkanın üst kısmında yine çapraz anahtarlar yer alır, alt tarafındaki armada ise arka iki ayağı üzerinde şaha kalkmış aslan ya da panter motifi işlenmiştir. Bu armadaki bezemeler ise Flanders kontluğuna ait armaları hatırlatır. Sağdaki kalkanın sağ alt köşesinde 8.5cm çapında, 2.5cm derinliğinde daire şeklinde açılmış bir tane çukur bulunmaktadır. Bu, çanak şeklindeki çukur, armanın ikinci kullanımına aittir. Söz konusu çukur, Müslüman mezar taşlarında görme-ye alışık olduğumuz kuş kurnasıdır. Kuş kurnaları, Gelibolulu Yahudilerin mezar taşlarında severek kullandıkları pek çok mezar taşı ögesinden biridir. Armanın merkezinde ise Aziz Markos'un sembolü, kanatlı aslan yer almaktadır. Yan profilden işlenen aslanın başının etrafında bir hale bulunmaktadır. Aslanın ağzı

açık, dili dışarıdadır; göz ve burun gibi uzuvları belli belirsiz seçilmektedir; aslanın kulağı ise daha net bir şekilde görülmektedir. Alev şeklinde kabartılmış yelesi ve açık haldeki kanatları ile dinamik formda betimlenen aslanın ön pençeleri arasında ise kapalı vaziyette bir kitap-İncil yer almaktadır. Sol ön bacağı ile kitabın ön kapağını kapatmış olan aslan, sağ pençesi ile kitabı üst köşeden kavramıştır. Aziz Markos aslanlarında, incilin kapalı olması Venedik'in savaş dönemlerinde yaptığı armaların genel özelliğidir. Barış dönemlerinde ise Aziz Markos aslanı açık vaziyette bir kitap-İncil tutar ve kitap üzerine PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEUS “Barış seninle olsun, rahat uyu Aziz Markos” yazılır. Sol kanat bitiminden itibaren incelen aslan gövdesi, tek sıra dalga motifi ile son bulmaktadır. Denizin üzerinde ya da denizden çıkar pozisyonunda betimlenen Aziz Markos aslanı ile Venedik'in denizlerdeki gücü ve hâkimiyeti sembolize edilmiştir. Gelibolu'nun Venedik hâkimiyeti döneminde 1205-1235 yılları arasında yapılan arma, Venedik armalarının IV. Haçlı Seferi döneminde yapılmış bilinen tek örneğidir.

SONUÇ

IV. Haçlı Seferi ile Gelibolu, hiçbir direnişle karşılaşmaksızın Haçlılarca alınarak (1203) Konstantinopolis'te kurulan Latin İmparatorluğu'na (1204-1261) bağlı olmak koşuluyla Venedik vesayetine bırakılmıştı (1205-1235). Venedik vesayeti altındaki Gelibolu Grandüklüğü, yaklaşık 30 yıl Marco Dandolo ve Giacomo Viario denetiminde kalmıştı. Venedik hâkimiyeti altındaki Gelibolu'nun bu dönemine ilişkin elimizde tarihi kaynakları doğrular hiçbir belge bu güne değin mevcut değildi. Ancak Gelibolu Yahudi Mezarlığı'nda mezar taşı kapağı olarak ortaya çıkartılan Venedik arması Venediklilerin Gelibolu'da yerleşik askeri bir güç oluşturduklarının en önemli kanıtı olma özelliğini taşımaktadır. Söz konusu arma, Konstantinopolis'teki Venedik podestasının himayesinde bulunan Gelibolu'nun yerinden yönetilerek idare edildiğini göstermektedir. Ayrıca Gelibolu'nun Venedik donanmasının konuşlandığı önemli bir üs haline getirildiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Anonim, Çanakkale. (1982). *Yurt Ansiklopedisi*. (Cilt: 3). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Cessi, R. (1968). *Storia della Repubblica di Venezia*, I,II, (2. Bas.) Nuova Ed. Riv. e Ampliata: Milano.

Çoban, B. Z. (2007). Hristiyanlıkta Papalık Kurumu: Ortaya Çıkışı, Tarihîsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

Demirkent, I. (2006). *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*. İstanbul: Dünya Kitapları.

Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri Tarihi*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Doğaner, S. (2006). *Denizle Nikah Tazeleyen Kent Venedik*. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Emecen, F. (1996). Gelibolu, (Cilt. XIV), İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*.

Erzen, A. (1972). Eskiçağ Tarihinde Marmara Denizi ve Boğazlar. İstanbul, *GDAAD*, 1, 57-62.

Godfrey, J. (1980). *1204 The Unholy Crusade*. Oxford: Oxford University Press.

Hatip, S. M. (2013). Çanakkale Boğazı (Bahr-İ Sefid Boğazı) Savunma Sistemi 1770-1918. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara,

İrdesel, M. (2000). *Gelibolu Tarihi*. Çanakkale: Kroys Matbaacılık.

Jacoby, D. (2008). The Latin Empire of Constantinople and the Frankish States in Greece, (Ed. David Abulafia), *The New Cambridge Medieval History*, C.V, 1198-1300, 523-542. Cambridge.

Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300–1451)*. (Çev. Nilüfer Epçeli), Cilt. 1, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Köroğlu, G. (2009). Bizans-Venedik İlişkileri Ve Venedik'e Götürülen Bizans Eserleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 293-303.

Kurtoğlu, F. (1938). *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

Levçenko, M.V. (1999). *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*. (Çev. Maide Selen). İstanbul: Özne Yayınları.

Metin, T. (1993). Çanakkale Boğazı. (Cilt. 8), İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*.

Mumcu, S. (2014). *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589-1684)*. Venezia: Edizioni Ca'Foscari.

Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.

Nicolle, D. (2011). *Dördüncü Haçlı Seferi-1202-04*. (Çev. Gürkan Ergin).

İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ostrogorsky, G. (1995). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özdoğan, M. (2007). *Türkiye’de Neolitik Dönem*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özkılınç, A., Coşkun, A., Sivridağ, A. (2013). *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Özulu, T. (2011). *Venedik Sarayı Ve Yakın Çevresi: Tomtom Kaptan Sokağı Ve Postacılar Sokağı Yapıları*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Procopius (1971), *Buildings* volume 7, (Çev. H. B. Dewing), IV.X Cambridge, Mass. : Harvard University Press, William Heinemann : London.

Pryor, J. H. (2004). *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*. (Çev. Füsun-Tunç Tayanç). İstanbul: Kitap Kitabevi.

Purcell, M. (1998). A Place For the Copts: Imagined Territory and Spatial Conflict in Egypt, *Cultural Geographies*, 5 (4), 432-451.

Queller, D. E. (1977). *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople 1201-1204*, Philadelphia.

Runciman, S. (1998). *Haçlı Seferleri Tarihi*. (Cilt. III). (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tekindağ, M. C. Ş. (1997). Çanakkale (Tarih), (Cilt. 3). *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: M.E.B., 340-347.

Tricht, F. V. (2015). Konstantinopolis’te Latin İdaresi. (Çev. Ahmet Aydoğan-Turhan Kaçar), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (Cilt. II). Siyaset ve Yönetim I, (Proj. Yön. M. Akif Aydın, Ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul: İBB Kültür A.Ş., 58-65.

Uzunçarşılı, İ. H. (1948). *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. (Cilt. 1, 5. baskı). Ankara: TTK Basımevi.

Villehordouin, G. D., Valenciennes, H. D. (2008). *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yılmaz, M. (2016). IV. Haçlı Seferinin Balkanların Etnik Yapısına Etkileri. *USAD*, 5, 205-226.

Zacour, N. P., Hazard H. W. (1985). *A History of the Crusades*. Volume V: The Impact of the Crusader States on the Near East, The University of Wisconsin Press.

Harita 1: IV. Haçlı Seferi Rotası.

Foto. 1:

Çiz. 1: Gelibolu Venedik Arması-Ölçek:1/3cm Çizim: Müfit GAZAN.

Foto. 2:

